

AZ APA JOGÁLLÁSA ÉS JOGAINAK ÉRVÉNYESÜLÉSE

*Anyagi jogi, nemzetközi magánjogi és emberi jogi vonatkozások**

RAFFAI Katalin
egyetemi docens (PPKE JÁK)

1. Problémafelvetés

A családi jogállás szempontjából alapvető fontossággal bír az apai státusz rendezése, megalapozza a leszármazáson alapuló rokoni kapcsolatot, meghatározza a gyermek és szülő közötti kapcsolatot, és számos egyéb családjogi jogkövetkezéssel bír: a névviselés, a szülői felelősség (és azon belül a példáuul a szülői felügyelet, a kapcsolattartás, vagy a jogellenes gyermekelvitel meghatározása), a tartás, és végül, de nem utolsó sorban a törvényes öröklés determinálása szempontjából. A szülői felelősség kezdete,¹ legyen szó anyáról vagy apáról, általában a gyermek születésének mozzanatához kötődik (kivéve az örökbefogadást). A gyermek jogállása a jogrendszer jelentős részében azonos megítélés alá esik függetlenül attól, hogy házasságon belül vagy azon kívül született, köszönhetően az utóbbi évtizedekben a gyermek családban betöltött helyét valamint a gyermekek jogait szabályozó megnövekedett számú nemzetközi egyezménynek és uniós jogi szabályozásnak,² valamint a releváns joggyakorlatnak,³ de az apa státuszának meghatározása tekintetében bonyolultabb a helyzet.

* A kézirat az Igazságügyi Minisztérium jogászokképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében jött létre.

¹ A szerző ezúton köszöni dr. Kozák Henriettának a téma kapcsán kifejtett értékes szakmai véleményét.

² A számos nemzetközi egyezmény közül a gyermekek védelme szempontjából legjelentősebb két egyezményt kívánjuk kiemelni:

- 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről (ENSZ Gyermekjogi Egyezmény);
- 2005. évi CXL. törvény a szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló, Hágában, 1996. október 19-én kelt Egyezmény kihirdetéséről (Hágai Gyermekvédelmi Egyezmény).

³ Az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) és az Európai Unió Bírósága (továbbiakban: EUB) iránymutató döntéseire gondolunk.

Ennek oka egyrészt a nemzetközi és uniós jogforrások hiányában, másrészt az egymástól eltérő nemzeti anyagi- és nemzetközi szabályozásban keresendő. Például amíg a házasságban született gyermek családi státuszát az egyes államok általában hasonlóan szabályozzák és általában a férjet tekintik a gyermek apjának az ellenkező bizonyításig, addig a legtöbb államban az apaság igazolása, vagyis a gyermek apjaként történő nyilvántartásba vétele a szülők családi állapotától függ. Tehát a szülők családi állapota befolyásolja a jogi értelemben vett apaság megállapításának módját, ami a hatályos szabályozást tekintve államonként ugyancsak számos eltérést mutat. A családi minták változása és az orvostudomány fejlődésének köszönhetően megnyíló új lehetőségek két másik tendencia, amely az utóbbi évtizedekben szintén kihatással van arra a kérdésre, hogy kit kell a gyermek törvényes szülőjének (szülőinek) tekinteni. Ezen okok eltérő jogfejlődést eredményeztek a szülői jogok tekintetében az egyes államokban. Az államok történelmi, társadalmi, erkölcsi megközelítései az olyan kérdésekben, mint például az apaság megállapítása (a DNS-tesztek fényében), az asszisztált reprodukciós technológiák és a bérnyasági megállapodások, nagymértékben eltérnek egymástól, az adott állam kulturális, politikai és társadalmi környezetétől függően. Ennek eredményeképpen egyelőre nincs nemzetközi konszenzus arra vonatkozóan, hogy ilyen körülmények között hogyan kell megállapítani és megtámadni a szülői minőséget.⁴

Mivel egyre nő a határon átnyúló családi kapcsolatok száma ('nemzetközi' családok jönnek létre), az államok belső jogszabályai közötti különbségek komplex nemzetközi magánjogi kérdéseket vethetnek fel az apaság megállapítása, vitatása és elismerése tekintetében. A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia (HNMK), felismerve a problémát, célként tűzte ki egy multilaterális nemzetközi egyezmény megalkotását, melynek középpontjában a szülőség és bérszülőség nemzetközi egyezményben történő jogi rendezése áll. Jelenleg is zajlik a kutatási projekt,⁵ melynek keretei között megjelent már egy összehasonlító jogi tanulmány,⁶ amely több állam vonatkozásában vette górcső alá az apaság megállapítására vonatkozó anyagi jogi és nemzetközi magánjogi szabályozást.

Az alábbiakban e tanulmányban kitérünk a nemzetközi és uniós források hiányából fakadó nehézségekre, az anyagi és nemzetközi magánjogi szabályok sokszínűségére, valamint az emberi jogi (alapjogi) vonatkozásokra.

2. Nemzetközi és uniós jogforrások hiánya

Ami a nemzetközi és uniós jogforrásokat illeti, annak ellenére, hogy több joganyag is szabályozza a határon átnyúló szülői felelősséggel összefüggő kérdéseket, ezeknek egyik közös nevezője, hogy a gyermek és a szülők családi státuszával összefüggésben

⁴ <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy>

⁵ A projekt 2011-ben indult, a HNMK keretei között felállított szakértői csoport által készített jelentések megtalálhatók a HNMK honlapján.

⁶ HAGUE CONFERENCE ON PRIVATE INTERNATIONAL LAW: A Study of Legal Parentage and the Issues Arising from International Surrogacy Arrangements – a Preliminary Document No 3 C of March 2014 for the attention of the Council of April 2014 on General Affairs and Policy of the Conference. (továbbiakban: HNMK Tanulmány) <https://assets.hcch.net/docs/bb90cfd2-a66a-4fe4-a05b-55f33b009cfc.pdf>

a tárgyi hatályuk tekintetében vagy kivétel szabályokat állapítanak meg, vagy a szülő fogalom szorosan hozzátartozik ugyan az egyezmény szabályozási tárgyához, de nem értelmezik, nem határozzák meg a kezdetét, végét, és tartalmát.⁷ Tehát a számtalan nemzetközi egyezmény ellenére a szülői (apai) státusz rendezése mintegy előkérdésként merül fel, amelyet az eljáró fórum nemzeti szabályai alapján kell elbírálni.

A HNMK égisze alatt megalkotott Hágai Gyermekvédelmi Egyezmény (továbbiakban: HGYVE),⁸ amely a szülői felelősséggel összefüggő nemzetközi együttműködés joghatósági és kollíziós szabályait széleskörűen rendezi, tárgyi hatálya alól szintén kiveszi a gyermek-szülő kapcsolat létrejöttével és megszűnésével összefüggő kérdéseket.⁹

A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia által kiadott gyakorlati kézikönyv (továbbiakban: HGYVE Kézikönyv), amely a HGYVE értelmezését és alkalmazását hivatott elősegíteni,¹⁰ hangsúlyozza, hogy e rendelkezés a gyermek származásának megállapításával vagy vitatásával foglalkozó intézkedéseket zárja ki a HGYVE hatálya alól. Ennek megfelelően, amennyiben valamely szerződő állam hatóságaihoz a gyermek származásának megállapítására vagy vitatására irányuló kérelem érkezik, a hatóságok a nemzeti jog joghatóságra vonatkozó szabályai alapján állapítják meg, hogy van-e joghatóságuk, ahogyan az alkalmazandó jogra és a külföldi határozatok elismerésére szintén a nemzeti jog kollíziós szabályai az irányadók. A nemzeti jog hatáskörébe tartozik a szülő-gyermek kapcsolat alanyai közötti jogviszony rendezése, például egyes jogrendszerekben, a szülőkkel szembe kerülő gyermek érdekei biztosítására az állam hivatalból, saját jogi képviselőt biztosít, vagy kiskorú szülőség esetén kötelező-e a kiskorú szülőnek jogi képviselőt igénybe venni a családi kapcsolatai rendezése során. Az állam nemzeti jogának a feladata dönteni az alábbi kérdésekről:

- szükség van-e a gyermek formális hozzájárulására és a meghatározott kor alatt lévő gyermeknek szükséges-e jogi képviselőt bevonni egy ilyen eljárás során;
- a szülő-gyermek kapcsolatra vonatkozó jogvitában a gyermek képviselőtéhez és a számára történő segítségnyújtáshoz szükséges-e ügygondnok kijelölése;
- a gyermek kiskorú anyjának szüksége van-e képviselőre a gyermek státuszát befolyásoló elismerő nyilatkozatokra vagy hozzájárulásra irányuló eljárásban.¹¹

⁷ Például az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény; 2007-es Hágai egyezmény a gyermektartásdíj és a családi tartásdíjak egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról (2007. november 23-án megkötve) [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:22011A0722\(02\)&from=IT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:22011A0722(02)&from=IT)

⁸ 2005. évi CXL. törvény a szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló, Hágában, 1996. október 19-én kelt Egyezmény kihirdetéséről.

⁹ HGYVE 4. cikk

Az Egyezmény nem alkalmazható:

a) a szülő-gyermek kapcsolat megállapítására vagy vitatására;

¹⁰ *A szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló, 1996. október 19-i hágai egyezmény működéséről szóló gyakorlati kézikönyv.* Hágai nemzetközi Magánjogi Konferencia Állandó Hivatala, Hága, 2018. <https://tinyurl.com/mt25jph6>

¹¹ HGYVE Kézikönyv i. m. 30–31.

Mindazonáltal a HGYVE hatálya alá tartozik a gyermek képviselője személyére vonatkozó kérdés, illetve annak eldöntése például, hogy a képviselőt jogszabály jelöli ki, vagy hatóság közreműködésével történik. A HGYVE Kézikönyv kiemeli, hogy az egyezmény 4. cikk a) pontja tárgyi hatály alóli kivétele a nemzetközi béranya-megállapodás alapján született gyermek státuszára is kiterjed. A szülő-gyermek kapcsolat létrejöttéről és/vagy megszűnéséről a többi Hágai Egyezmény sem rendelkezik, kivéve a gyermektartásról szóló 2007. évi Hágai Egyezményt,¹² amely a tartási kötelezettségre vonatkozó eljárás részeként foglalkozik a származással. Ez a rendelkezés kizárja továbbá azt a kérdést is, hogy a gyermek elismerése – például későbbi házasságkötéssel vagy önkéntes nyilatkozattal – befolyásolja-e a gyermek státuszát.

A határon átnyúló családi viszonyokban az apa jogállására irányadó jogforrások vizsgálata során nem hagyhatók figyelmen kívül az uniós jogszabályok, mint amelyek a tagállami jogforrási hierarchia csúcsán állnak. Az uniós rendeleteket, mint másodlagos uniós forrásokat, a tagállamoknak közvetlenül kell alkalmazni,¹³ ami azt jelenti, hogy egyrészt, e jogszabályokat a tagállamoknak a belső jogukba nem kell átültetni, másrészt, a rendeletek szabályozási körébe eső kérdésekben nem tarthatnak hatályban belső jogszabályi előírásokat.¹⁴

Az Európai Unióban több családjogi tárgyú rendelet megalkotására is sor került, de a téma szempontjából a szülői felelősséget szabályozó Brüsszel IIa Rendeletet kell kiemelni.¹⁵ Azonban sem a jelenleg hatályos Brüsszel IIa Rendelet, sem a 2022. augusztus 1-től alkalmazandó, (a Brüsszel IIa rendeletet felváltó) Brüsszel IIb Rendelet¹⁶ nem foglalkozik a családjog anyagi jogi szabályainak kérdéseivel, lévén joghatósági tárgyú rendeletek. Másrészt mindkét rendelet joghatósági tárgyi hatálya alóli egyik kivétel az apaság vagy anyaság megállapítása vagy vitatása, mivel, ahogyan ezt a Brüsszel IIa Rendelet preambuluma kifejti, ez a szülői felelősség megállapításától eltérő kérdés, és ahogyan a személyek jogállásával összefüggő egyéb kérdésekre, úgy ezekre sem terjed ki a rendeletek hatálya.¹⁷

¹² A gyermektartás és a családi tartások egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról szóló, 2007. november 23-i hágai egyezmény.

¹³ EUMSZ 288. cikk.

¹⁴ SOMMICH Réka: Az uniós jog, a nemzetközi szerződések, és a magyar szabályozás viszonya. In: CSEHI Zoltán (szerk.) *Magyarzat a nemzetközi magánjogról*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 55.

¹⁵ A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. (Brüsszel IIa Rendelet) OJ L 338, 23.12.2003, p. 1–29.

¹⁶ A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről. (Brüsszel IIb Rendelet) OJ L 178, 2.7.2019, p. 1–115.

¹⁷ Brüsszel II a Rendelet, Preambulum (10) és az 1. cikk (3) bek. a) pont. Brüsszel II b Rendelet, Preambulum (12) és az 1. cikk (4) bek. a) pont. Megjegyzendő, hogy mindkét rendeletben szó szerint egyező a szabályozás.

A Brüsszel IIa Rendelet mellett a tartási kötelezettségekre vonatkozó rendelet¹⁸ említendő még, mint amely a tartási kötelezettségek jogalapjaként utal arra, hogy a rendelet hatálya a családi vagy rokoni kapcsolatból, házassági kapcsolatból vagy házassági rokonságból eredő valamennyi tartási kötelezettségre kiterjed.¹⁹ A Tartási Rendelet e fogalmakat nem határozza meg, és mivel kizárólag a tartási kötelezettség fogalmával kapcsolatban emeli ki az autonóm értelmezés követelményét, így nyitva hagyja a kérdést, hogy mely állam joga szerint kell definiálni ezen fogalmak tartalmát.²⁰ Az apaságot érintően, az egyenesági rokonsági kapcsolatból²¹ fakadó tartási kötelezettség megalapozása szempontjából, előzetes kérdésként merül fel a rokonság keletkezésének meghatározása, ami azonban a rendelet egyértelmű válaszában hiányában az eljáró fórum joga (*lex fori*) alapján definiálandó, és ami a Tartási Rendelet joghatósági szabályait alapul véve több variációs lehetőséget is kínál az egyes joghatósági okok függvényében, az alperes szokásos tartózkodási helyének jogától kezdve²² a szükségképpeni joghatóságig.²³ A rendeletről fakadó autonóm értelemezéstől független, önálló fogalom meghatározást támasztja alá álláspontunk szerint a 22. cikk is, hangsúlyozva, hogy valamely külföldi tartási kötelezettségre vonatkozó határozat elismerése és végrehajtása nem eredményezi automatikusan az alapjául szolgáló családi vagy rokoni kapcsolat, házasság vagy házassági rokonság kapcsolat fennállásának elismerését is.²⁴ A Tartási Rendelethez hasonló a tárgyi hatálya a 2007 évi Hágai Jegyzőkönyvnek,²⁵ mely a tartási kötelezettségekre alkalmazandó jogot határozza meg.²⁶

¹⁸ A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről (Tartási Rendelet) OJ L 7, 10.1.2009, p. 1–79.

¹⁹ Tartási rendelet, 1. cikk Hatály:
(1) Ezt a rendeletet a családi vagy rokoni kapcsolatból, házasságból vagy házassági rokonságból származó tartási kötelezettségekre kell alkalmazni.

²⁰ A fogalom-meghatározás nehézségeiről a Tartási Rendelet kontextusában ld. SIMON Károly László: *Tartásdíjigények érvényesítése határok nélkül*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 72–83.

²¹ Ebből a szempontból tekintve mindegy, hogy házasságon alapuló apaság vélelméből, teljes hatályú apai elismerésből vagy örökbefogadásból fakad.

²² 3. cikk a).

²³ 7. cikk.

²⁴ Tartási Rendelet, 22. cikk:

A családi kapcsolatok fennállására való kihatás hiánya

Valamely tartási kötelezettséget érintő határozatnak az e rendelet alapján történő elismerése és végrehajtása semmi esetre sem jelenti a határozat tárgyát képező tartási kötelezettség alapjául szolgáló családi vagy rokoni kapcsolat, házasság vagy házassági rokonságkapcsolat fennállásának elismerését.

²⁵ A tartási kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló, Hágában, 2007. november 23-án kelt egyezmény. 2009/941/EK: A Tanács határozata (2009. november 30.) a tartási kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló, 2007. november 23-i hágai jegyzőkönyvnek az Európai Közösség általi megkötéséről. OJ L 331, 16.12.2009, p. 17–18.

²⁶ Tartási Jegyzőkönyv, 1. cikk Hatály:

(1) E jegyzőkönyv meghatározza a családi vagy rokoni kapcsolatból, házasságból vagy házassági rokonságból származó tartási kötelezettségekre alkalmazandó jogot, beleértve – a szülők családi állapotától függetlenül – a gyermektartási kötelezettséget.

3. Az anyagi jogok sokszínűsége

Az egyes jogrendszerekben apaság megállapítására általánosságban három bevett módszer szoktak alkalmazni:²⁷ a jogszabályon alapuló apaság véelme, az érintett személy önkéntes, elismerő nyilatkozata, és a bírósági vagy hatósági döntésen alapuló apaság.

A legtöbb államban a gyermek apjaként történő nyilvántartásba vétel a szülők családi állapotának függvénye: ha a gyermek házasságban születik, az apaság véelme érvényesül, vagyis a férjet tekintik automatikusan a gyermek apjának. Ilyen esetekben elegendő a házassági anyakönyvi kivonat bemutatása, az apaság véelmeinek keletkezéséhez (*pater est quem nuptiae demonstrant*), és a férjet automatikusan a gyermek apjaként jegyzik be; ez az apaság jogi értelemben vett keletkezése, ami nem biztos, hogy azonos a biológiai apasággal. Általánosságban a kontinentális jogrendszerek körébe tartozó államok követik a *pater est* elvet, de az angolszász jogrendszer egyes államai, mint például az Amerikai Egyesült Államok, Kanada vagy Ausztrália is ebbe a körbe tartoznak. Ezen államokban törvényen alapuló vélelem, hogy ha a gyermek a házasság alatt, vagy a házasság megszűnését követő meghatározott időn belül születik, akkor a férjet kell apának tekinteni. A különböző jogrendszerekben a házasság kezdő időpontjára tekintettel meghatározott apasági vélelem időintervalluma jelentősen eltérő,²⁸ az erősen limitált viszonylag rövidtől²⁹ a hosszúig terjed,³⁰ míg a házasság végét követően általában 300 napig született gyermeket érintően marad fenn e vélelem. Egyes jogrendszerekben, azonban ha ebben az időintervallumban esetleg új házasságot köt a nő, akkor a gyermek apja az új férj lesz³¹ (bizonyos államokban ez a vélelem az anya élet-társára is kiterjed), melynek hátterében a gyermek érdekének kifejezésre juttatása áll, miszerint még mindig jobb, ha egy gyermeknek van bejegyzett apja, mintha nem lenne. A legtöbb államban lehetőség van e jogi vélelem megdöntésére azáltal, hogy bizonyítani lehet, nem férj a gyermek biológiai apja. Egyes államokban az anya a születési anyakönyvi kivonatba történő bejegyzéskor egy egyszerű nyilatkozattal megdöntheti a vélelmet; más államokban ez akkor lehetséges, ha az anya a gyermek születését a (férjétől eltérő) biológiai apával együtt jegyezteti be; más államokban pedig a biológiai apa elismerő nyilatkozata szükséges a vélelem megdöntéséhez, de vannak olyan államok is, amelyekben a férj hozzájárulása is szükséges ahhoz, hogy a biológiai apa bejegyzésre kerüljön.³²

(2) Az e jegyzőkönyv alkalmazásában hozott határozatok nem érintik az (1) bekezdésben említett kapcsolatok fennállását.

²⁷ HNMK Tanulmány i. m. 9.

²⁸ Reformbedarf im Abstammungsrecht – Bericht der Expert-inn-engruppe (21. Juni 2021) <https://tinyurl.com/bdhs4ktp> 41.

²⁹ Pl. Algériában a házasságkötéstől számított 6 hónapon belül, Japánban a házasságkötéstől számított 200 napon belül, és a házasság végétől számított 300 napon belül született gyermek vélemezett apja a férj.

³⁰ Pl. Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország, Németország, Románia, Svájc, Svédország, a házasságkötés 0 napján született gyermek vélemezett apja a férj. A házasság végét követő 300 napon belül született gyermek apja a férj.

³¹ Pl. Ausztrália, Kanada, Új Zéland.

³² Pl. Kanada, Finnország, Portugália.

A kérdőívre válaszoló szinte valamennyi állam joga lehetőséget ad a házasságon kívül született gyermek esetében a feltételezett apa önkéntes elismerésére a gyermek születésének anyakönyvezésekor, vagy később.³³ Az elismerés feltételei és az alkalmazott eljárások, valamint határidők ugyanakkor államonként jelentősen eltérnek. Például egyes államokban korlátozza az önkéntes elismerést, ha már fennáll egy másik férfi apasága (pl. a fent említettek szerint, ha az anya házas, és a *pater est* vélelem érvényesül), ilyen esetben először meg kell dönteni a *pater est* elvén alapuló vélelmet és csak utána tehet elismerő nyilatkozatot az apai státuszt igénylő személy.³⁴ Más államokban az anya (vagy bizonyos esetekben az anya, esetleg a vélelmezett apa és a férj)³⁵ egyszerűen megteheti a szükséges nyilatkozatokat az anyakönyvvezető előtt, a legtöbb esetben viszont az anya és az apa együttes nyilatkozata szükséges.³⁶ Az államok többségében a gyermekhez fűződő genetikai kapcsolat bizonyítása nem szükséges előfeltétele az elismerés megtételének (a genetikai kapcsolatot számos államban vélelmezik), ugyanakkor ennek hiánya alapot adhat az apaság későbbi megtámadására, ha kiderül, a genetikai kapcsolat hiánya.³⁷ Egyes államokban lehetőség van az apaság elismerésére már a gyermek születése előtt, de a vizsgált államok többségében ez nem megengedett, és végül vannak olyan államok is, ahol a gyermek születésétől számított hosszabb idő elteltével is lehetőség van elismerő nyilatkozat tételére. Az apasági elismerést általában a születés nyilvántartásáért felelős hatóság előtt (egyes államokban a bíróság) kell benyújtani és nyilvántartásba kell venni. A nyilatkozat hatálya sem mindenhol egyforma: lehet *erga omnes*, hatályú, de előfordul, hogy kizárólag a nyilatkozatot tevő felet köti, és ilyenkor nyilvántartásba sem kell venni.³⁸ Egyes államokban pedig elegendő egy egyszerű, utólagos nyilatkozat a gyermek elismeréséről.³⁹ További eltérések vannak az egyes államok belső jogában az apai nyilatkozat visszavonhatósága tekintetében, mert a legtöbb államban erre lehetőség nyílik, de csak meghatározott időintervallumon belül.⁴⁰

Globálisan tekintve, bírósági vagy hatósági határozattal történő apaság megállapítására a világ legtöbb államában lehetőség nyílik,⁴¹ ezekben az esetekben olyan nemperes

³³ HNMK Tanulmány i. m.

³⁴ A vélelmek közötti sorrendiség elve a magyar jogban is fennáll. A Ptk. által felállított sorrend értelmében mindaddig, amíg az apai státusz valamely vélelem szerint betöltött, addig a sorrendben következő vélelem betöltésére nem kerülhet sor.

³⁵ Pl. Finnországban az anya és a férj hozzájáruló nyilatkozatára van szükség.

³⁶ Pl. Chile, Dánia, Mexikó, Monaco, Románia.

³⁷ Pl. Svájc, ahol 2021-ben elindult egy felülvizsgálati folyamat a származással összefüggő jogi szabályozás átalakítása érdekében. <https://tinyurl.com/bdhs4ktp>

³⁸ Pl. Kanada.

³⁹ Pl. Ausztrália.

⁴⁰ Pl. Lengyelország a nyilatkozat megtételétől számított egy éven belül, Bulgária a gyermek születésétől számított egy éven belül. A Ptk. 4:111. §-a az apaság megtámadására általánosságban szintén egy évet határoz meg [kiv. 4:111. § (1), amikor a gyermek születésétől számított három év], de a határidő kezdete a megtámadási jogosultság függvényében eltérő.

⁴¹ Ausztrália, Kanada, Csehország, Dánia, Írország, Izrael, Lettország, Litvánia, Mexikó, Norvégia, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Törökország.

eljárásokról van szó, amikor az apaságot nem vitatják, és a bíróság/hatóság apaságot megállapító határozatot bocsát ki.⁴²

4. A nemzetközi magánjogok sokszínűsége

A jogrendszerek közötti jelentős anyagi jogi és nemzetközi magánjogi eltérések, az egyes családjogi jogintézmények eltérő fejlődése mellett kiemelendő, hogy a nemzeti családjogokban érvényesülő tradicionális elemek működését szétfeszítik a társadalmi mobilitást generáló globális folyamatok, amelyekre még ráerősítenek a multikulturális társadalomban a különböző jogi kultúrák találkozásából fakadó konfliktushelyzetek. A nemzeti családi jogintézmények közötti koncepcionális eltérések visszahatnak a nemzetközi magánjogra is, hiszen az alkalmazandó jog tekintetében kiemelt jelentőséggel bír, hogy a külföldi jog alkalmazása milyen hatással lehet az eljáró fórum jogrendszerének alapvető értékeire.

Az anyagi jogok változatosságát bemutató rövid áttekintésből is egyértelmű, hogy jelenleg sem az Európai Unióban, sem pedig nemzetközi szinten nincs olyan széleskörű konszenzusnak örvendő multilaterális nemzetközi magánjogi egyezmény, amely a nemzetközi családok alanyainak státuszkérdéseit egyértelműen rendezné, így ezen tényállásokból fakadó jogviták rendezése az érintett tagállamok belső nemzetközi szabályaira hárulnak, mind a joghatóság,⁴³ alkalmazandó jog, és külföldi határozatok elismerése/végrehajtása tekintetében egyaránt.

Hagyományosan az alkalmazandó jog meghatározására eltérő utat jártak be az angolszász és a kontinentális jogrendszer körébe tartozó államok. Az előbbi körbe tartozó államok viszonylag egységesen a hazai jogot (*lex fori* elve) alkalmazzák a családi jogállásra alkalmazandó jog meghatározására, addig az utóbbi, vagyis a kontinentális jogrendszer államai eltérő kapcsoló elveket alkalmaznak. Kiemelendő, hogy amikor egységesítették a házasságon belül és házasságon kívül született gyermek családi jogállására vonatkozó anyagi jog szabályait, azt követte egyfajta egységesülése a kapcsoló elveknek is, de számos jogrendszerben továbbra is eltérő kapcsoló szabályokat alkalmaznak a házasságon belül és kívül született gyermek esetében. Azok a jogrendszerek, amelyek az ember személyes jogát hagyományosan az állampolgárság elvére alapozzák, fő kapcsolóelvként a rokonság/családi jogállás/apaság megállapítása esetén is ezt alkalmazzák. Például a lengyel jog a gyermek állampolgársága szerinti jogot,⁴⁴

⁴² Magyarországon bírósági határozattal történő apaság megállapítására kizárólag peres eljárás keretében van lehetőség, Ptk. 4:103–106. §.

⁴³ Terjedelemi okok miatt kizárólag az alkalmazandó jogot meghatározó kollíziós megoldásokat vetjük össze néhány jogrendszer vonatkozásában.

⁴⁴ Act of 4 February 2011 Private International Law
Chapter 12 Relationships between the Parents and the Child
Article 55.

1. Determination and negation of the child's origin shall be subject to the law of nationality of the child at the moment of his birth.

a belga jog az érintett szülő állampolgársága szerinti jogot,⁴⁵ az olasz jog a gyermek állampolgársága szerinti jogot, de ha a szülő állampolgársága szerinti jog kedvezőbb, akkor ez utóbbit.⁴⁶ Szakirodalmi álláspont szerint a gyermek állampolgárságához való kapcsolat nem szerencsés, ha a gyermek állampolgárságának megszerzése a családi jogállás előzetes tisztázásának függvénye (a *ius sanguinis* elvének megfelelően), mert ez egy 'ördögi körforgást' eredményezhet, ami a gyermek szokásos tartózkodási helyének elvéhez történő kapcsolással védhető ki.⁴⁷

A legtöbb jogrendszer nemzetközi kollíziós szabályai lépcsőzetes rendszer alkotnak, amelyek a fő kapcsoló elv mellett kiegészítő kapcsoló elveket is tartalmaznak, a gyermek leszármazásának jogi rendezését előtérbe helyezve (*favor filiationis* elve), ami az anyagi jogrendezéssel összhangban, a gyermek legfőbb érdekének érvényre juttatásán alapul.⁴⁸ Például a német jog fő kapcsolóelvként a gyermek szokásos tartózkodási helye szerinti jogot rendeli alkalmazni, kiegészítve más, alternatív kapcsoló elvekkel, mint az apa és anya állampolgársága szerinti jog, házasságban született gyermek esetében a házasság joghatásaira vonatkozó kapcsolótényezőt, míg házasságon kívül született gyermek esetében az anya szokásos tartózkodási helye szerinti jogot kell alkalmazni.⁴⁹

-
2. If the law of the nationality of the child at the moment of his birth does not provide for the affiliation of the child to a putative father, it shall be governed by the law of the nationality of the child at the moment of the affiliation.
 3. The recognition of the child shall be subject to the law of the nationality of the child at the time of the recognition. Should this law not provide for the recognition of the child, the law of the nationality of the child at the moment of his birth shall apply, where the latter provides for the recognition.
 4. Recognition of child conceived but unborn shall be subject to the law of the country of his mother's nationality at the time of recognition.

⁴⁵ Law of 16 July 2004 Holding the Code of Private International Law
Art. 62. Law applicable to filiation

§ 1. *The establishment* or the contestation of the parenthood of a person are governed by the law of the State of the person's nationality upon the birth of the child or, if the establishment results from a voluntary act, at the time such act is carried out. If the law applicable by virtue of this article does not require such consent, the requirements and conditions for the consent of the child as well as the manner in which such consent is expressed are governed by the law of the State on the territory of which the child has his habitual residence at the time of the consent.

⁴⁶ Legge 31 maggio 1995, n. 218 Riforma del sistema italiano di diritto internazionale privato
Art. 33 Filiazione

1. Lo stato di figlio è determinato dalla legge nazionale del figlio al momento della nascita.
2. E' legittimo il figlio considerato tale dalla legge dello Stato di cui uno dei genitori è cittadino al momento della nascita del figlio.
3. La legge nazionale del figlio al momento della nascita regola i presupposti e gli effetti dell'accertamento e della contestazione dello stato di figlio. Lo stato di figlio legittimo, acquisito in base alla legge nazionale di uno dei genitori, non può essere contestato che alla stregua di tale legge.

⁴⁷ Yuko NISHITANI: Kinship and Legitimation. In: Jürgen BASEDOW – Giesela RÜHL – Franco FERRARI – Pedro de MIGUEL ASENSIO (szerk.): *Encyclopedia of Private International Law*. Vol. 2. Celtenham, Elgar, 2017. 1074.

⁴⁸ NISHITANI i. m. 1074.

⁴⁹ EGBGB Art. 19 *Abstammung*

- (1) 1Die Abstammung eines Kindes unterliegt dem Recht des Staates, in dem das Kind seinen gewöhnlichen Aufenthalt hat. 2Sie kann im Verhältnis zu jedem Elternteil auch nach dem Recht des

Nemzetközi magánjogi törvényünk (továbbiakban: Kódex)⁵⁰ családjogi fejezete kollíziós szabályai két alapvető elv kifejezésére alapoznak: a házastársak közös állampolgárságára, mint központi kapcsolóelvre, valamint a gyermek legfőbb érdeke érvényesítésére, mely az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye óta, minden gyermeket érintő nemzetközi családi kapcsolatra vonatkozó döntés vezérelve. Ezzel az elvvel összhangban a Kódex hatálya alá eső minden tényállás kapcsán, minden gyermek tekintetében biztosítani kívánja a magyar jog alkalmazását, ha az a gyermekre nézve kedvezőbb. Például egy külföldi állampolgárságú anya magzata esetén, ha az anya állampolgársága szerinti külföldi jog nem tenné lehetővé a meg nem született gyermekre nézve az apai elismerést, a magyar jog vonatkozó kedvezőbb szabálya alapján az időközben elhunyt apa által már megtett ilyen nyilatkozat elfogadható.⁵¹ A családi jogállásra vonatkozó rendelkezések kapcsán a gyermek, illetve az anya személyes joga helyett – korlátozott körben – az ügyvel szoros kapcsolatban lévő más külföldi jog is szerepet kaphat, ha az alapján az apai jogállás betölthető és ilyen értelemben az a gyermekre nézve kedvezőbb.⁵²

A különös szabályok a családi jogállás esetében a gyermek születése idején fennálló személyes jogát rendeli alkalmazni.⁵³ A Kódex személyes jogra vonatkozó rendelkezései kellően rugalmasak a korábbi szabályozáshoz képest, ami előrelépést jelent azon többes állampolgárságú személyek vonatkozásában, akik egyik állampolgársága magyar: a szorosabb kapcsolódás alapján ugyanis a másik állampolgárság szerinti jog is alkalmazható. Így, ha a magyar állampolgárságú gyermek születés útján megszerzi a születés helye szerinti másik állam állampolgárságát is, akkor az új szabályozás alapján a családi jogállás kérdése immár ez utóbbi állam joga alapján is rendezhető. E jogi megoldás előrelépést jelent a korábbi szabályozással szemben miszerint azt a magyar állampolgárt, aki más állam állampolgárságával is rendelkezik, Magyarországon magyar állampolgárként kellett kezelni, és ez a magyar jog kizárólagos alkalmazását jelentette.

Mivel a Kódex is az állampolgárságon alapuló személyes jogi szabályozást preferálja,⁵⁴ e szabályozásban benne rejlik a fentebb említett 'ördögi kör' kialakulásának a lehetősége, azoknál a gyermekeknél, akik olyan államban születtek, amely nem, vagy nem tisztán a területi elvet vallja (így az itt született gyermek a születéssel nem szerez automatikusan állampolgárságot), amely szerint ugyanakkor az együttélés önmagában

Staates bestimmt werden, dem dieser Elternteil angehört. 3) Ist die Mutter verheiratet, so kann die Abstammung ferner nach dem Recht bestimmt werden, dem die allgemeinen Wirkungen ihrer Ehe bei der Geburt nach Artikel 14 Absatz 2 unterliegen; ist die Ehe vorher durch Tod aufgelöst worden, so ist der Zeitpunkt der Auflösung maßgebend.

(2) *Sind die Eltern nicht miteinander verheiratet, so unterliegen Verpflichtungen des Vaters gegenüber der Mutter auf Grund der Schwangerschaft dem Recht des Staates, in dem die Mutter ihren gewöhnlichen Aufenthalt hat.*

⁵⁰ 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról.

⁵¹ BERECZKI Ildikó – RAFFAI Katalin: Az új nemzetközi magánjogi kódex családjogi fejezetének reformja. *Iustum Aequum Salutare*, 2018/3. 92.

⁵² BERECZKI–RAFFAI i. m. 93.

⁵³ Kódex 31. § (1).

⁵⁴ Kódex 15. § (2).

apasági vélelmet keletkeztet.⁵⁵ Ilyen esetben a gyermekkel szintén szoros kapcsolatban lévő másik jog, így adott esetben a szokásos tartózkodási hely szerinti jog, vagy akár az apa állampolgársága szerinti jog alkalmazása útján lenne biztosítható a családi jogállás rendezése, ha az a gyermekre e tekintetben kedvezőbb. Ebből a célból született a Kódex új kollíziós jogi szabálya,⁵⁶ amely a gyermek, illetve az anya személyes jogán túlmenően is biztosítja az üggyel szoros kapcsolatban lévő más állam jogának alkalmazását, kiegészítő jelleggel, az ügy rövid úton (esetleges hosszadalmas per megelőzése, apa felkutatása) és méltányos módon való rendezése végett. A Kódex a Ptk.-hoz hasonlóan abból indul ki, hogy a gyermeknek alapvető érdeke fűződik ahhoz, hogy az apai jogállás rendezett legyen (*favor filiationis* elve), és ha a gyermek személyes jogán kívüli más jog alapján az apai jogállás betöltött, akkor ezt a magyar jog elismeri. További kiemelt szempont az apai jogálláshoz kapcsolódó joghatások elmaradásának megelőzése (állampolgárság, öröklés, tartás, szülői felelősség). A Kódex új szabálya értelmében ezért amennyiben az apai státusz még üres (házasságon kívül született gyermek), és az ügy egy másik külföldi joggal szoros kapcsolatban áll, akkor ez utóbbi jog alapján is betölthető az apai jogállás (gyermekre kedvezőbb jog elve). Például ha a magyar állampolgárságú anya élettársi kapcsolatából Kanadában született gyermeke vonatkozásában a kanadai jog alapján az élettársi kapcsolat fennállására tekintettel apasági vélelem keletkezik, az megalapozza az élettárs apaként történő hazai anyakönyvezését. Az apai jogállás személyes jog szerinti betöltetlenségére való utalással a jogalkotó el akarta kerülni a magyar joggal való esetleges összeütközést, mint például ha a házasság fennállása alatt külföldön, az anya új partnerétől született gyermek esete, amikor a magyar jog szerint az apai jogállás már betöltöttnek tekintendő. A Kódex ezt a rendelkezést kifejezetten az apai státusz betöltésére vonatkoztatja, az anyaság megállapítására nem alkalmazható, így a béranyaság kapcsán nem ad módot a magyar jogszabályok megkerülésére.⁵⁷

Röviden összegezve, a Kódex szabályai is, hasonlóan más jogrendszerek nemzetközi magánjogi rendelkezéseivel, a gyermek helyzetét emelik ki, és ezen indokolt gyermekközpontú megközelítésnek köszönhetően a gyermek legfőbb érdekét juttatják érvényre.

5. Emberi jogi (alapjogi) vetületek

Az anyagi- és nemzetközi jogi szabályok mellett nem hagyhatók figyelmen kívül a családi viszonyokban megjelenő emberi (alapjogi) vetületek sem. Az emberi jogok védelmének kérdése egyre nagyobb gyakorisággal jelenik meg mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi magánjogban, amelynek keretei között a családjogi tényállások tekintetében kiemelt szerep jut az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban:

⁵⁵ Pl. Ausztrália.

⁵⁶ Kódex 32. §.

⁵⁷ BERCZKI–RAFFAI i. m. 99.

EJEE)⁵⁸ 8. cikkében garantált magán- és családi élet tiszteletben tartásának, amit az EJEB döntéseinek nagy száma is alátámaszt.⁵⁹

A 8. cikk (1) bekezdése általánosító meghatározása miatt az EJEB-re hárult a feladat, hogy tartalommal töltsse ki, mely életviszonyokra vonatkoztatható a 8. cikkben meghatározott emberi jogi védelem, ekként a témánk szempontjából kiemelt családi jogállás kérdése, és ezen belül az apa jogállásával összefüggő esetleges jogsérelem a 8. cikk közvetett hatálya alá tartozik. Szintén az általános definíció következménye az is, hogy a 8. cikk tartalmának alakulását erősen befolyásolták a történelmi és szociális kontextusok, magába foglalva a folyamatos változás lehetőségét. Ezt felismerve az EJEB a kezdetektől a tág értelmezés mellett tette le a voksát, amely továbbra is nyitott végű, ezzel lehetőséget teremtve a családi viszonyok széles körének bevonására, figyelembe véve a társadalmi átalakulásokat is, ami által újabb és újabb elemek emelhetők be a magán- és családi élet védendő körébe.⁶⁰

Ahogy azt a szakirodalom kiemeli, a családi élet tiszteletben tartása funkcionálisan annak megértésén alapul, mit nevezünk családnak. Családi életről olyan szituációkban beszélhetünk, ahol tényleges családi kötelékek állnak fenn, és ebbe nem csak a házastársak és a biológiai gyermekeik közötti kapcsolatok, a házasságon kívül együtt élő párok, vagy egyedülálló szülők vérszerinti gyermekei tartoznak, hanem a szülők jogi státuszától függetlenül a gondozásuk alatt álló gyermekek is. De ugyanígy a családi kapcsolatok (családi élet) részét képezhetik a nagyszülők és unokák, vagy testvérek közötti kapcsolatok is, sőt még azokban az esetekben is, amikor a gyermek születésekor már nem áll fenn kapcsolat a szülők között, megilleti őket a 8. cikkbe foglalt védelem, és például az, hogy mindkét szülő személyes kapcsolatot tarthasson fent a gyermekével.⁶¹ Az EJEB értelmezésében a családi kapcsolat a szoros, személyes kötelékek tényleges létezését követeli meg, ugyanakkor bizonyos tényállások esetében, akkor is fennállhat családi kapcsolat, ha az ténylegesen nem jött létre, például a házasságon kívül született gyermek és az apa között, amennyiben az apa elköteleződést mutat a gyermek iránt.⁶²

Elsőre úgy tűnhet, hogy az apai státusszal összefüggő kérdések kizárólag a családi élet védelmi körét merítik ki, de EJEB döntések sorozata igazolja, hogy ez nem minden esetben esik egybe a családi élettel, és ilyenkor szükségszerű annak vizsgálata, hogy ennek ellenére, a kérelmező magánélethez való joga sérült-e. Azokban az esetekben tehát, amikor a tényállás nem illeszkedik a családi élet fogalmába (például az apának

⁵⁸ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

⁵⁹ Az 1998. 11. 01. és 2014. 12. 31. között vizsgált időszakban a 8. cikk értelmezése kapcsán 62 döntés született, szemben a 9. cikk körébe eső 9. döntéssel. Forrás: Andrea BÜCHLER – Helen KELLER: *Family Forms and Parenthood. Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe*. Cambridge, Intersentia, 2016. 5.

⁶⁰ Az EJEB döntésekből egyértelműen körvonalazódik, hogy a családi viszonyok körébe a vérségi kapcsolatok mellett a jogi (örökbefogadás) és társadalmi (különböző együttélési formák) kapcsolatok tartoznak, de a téma szempontjából ezeket nem érintjük.

⁶¹ BÜCHLER–KELLER i. m. 31.

⁶² BÜCHLER–KELLER i. m. 32.

nincs releváns kapcsolata a gyermekével), akkor is felmerülhet a magánélet tiszteltben tartásához fűződő jog védelme, amely kiterjed az apa és gyermeke közti biológia kapcsolatra, az apaként való elismeréséhez, valamint az apaság vélelmének megdöntéséhez fűződő jogára, de akár a gyermek származása megismeréséhez fűződő jogára is.⁶³ Ennek megfelelően a sérelmezett tényállások függvényében változatos az EJEB joggyakorlata annak megállapításában, hogy a családi vagy a magánélet sérelme merült fel a kérelmező tekintetében.

A Mizzi k. Málta ügyben⁶⁴ éppen ez az elhatárolási kérdés merült fel, amikor a kérelmező a feleségétől való különválása után született gyermek vonatkozásában az apaságát kívánta vitatni. Bár végül kiderült, hogy a férj nem a gyermek apja, az akkori máltai jog szerint a férj feltételezett apaságát nem lehetett jogilag megtámadni. Sok évvel később a máltai jogszabályok módosítása lehetővé tette, hogy a házastárs megtámadja a feltételezett apaságot, de csak bizonyos határidőn belül. A férj addigra jelentősen túllépte ezeket a határidőket, és továbbra sem tudta megtámadni az apasági határozatot, majd ezt követően fordult az EJEB-hez. Az EJEB úgy ítélte meg, hogy sérült a férj 6. cikk (1) bekezdése szerinti, a bírósághoz forduláshoz való joga, valamint a 8. cikk szerinti, a magán- és családi élet tiszteltben tartásához való joga. Az, hogy a férjnek a gyermek születésétől kezdődően az EJEB előtt indult eljárásig gyakorlatilag lehetetlen volt megtámadni az apaságot, sértette a bírósághoz való hozzáférési jogát. Az EJEB azt is megállapította: annak ellenére, hogy az apaság megtámadásának időbeli korlátozása a gyermekek érdekeit szolgálhatja, az ilyen korlátozások nem akadályozhatják meg teljes mértékben a szóban forgó jogorvoslati lehetőségek igénybevételét, mert ezáltal sérült a kérelmező magánéletének tiszteltben tartásához fűződő joga.

A Doktorov k. Bulgária ügyben⁶⁵ a kérelmező és felesége 2006. augusztus 21-én a bíróság által jóváhagyott megállapodás alapján elváltak. E megállapodás értelmében a kérelmező vállalta, hogy a házassága alatt született két gyermeke után tartásdíjat fizet, és beleegyezett abba, hogy a válás után felesége megtartsa családi nevét. Ezt követően a kérelmező tudomást szerzett arról, hogy volt felesége a házasságuk alatt egy másik férfival ápolt intim kapcsolatot, melyből második, 2003-ban született gyermekük fogant. A kérelmező DNS-tesztet végeztetett, melynek eredménye igazolta, hogy nem ő a fiatalabb gyermek apja. Röviddel ezt követően, 2007 februárjában, a kérelmező polgári jogi keresetet nyújtott be a bírósághoz, amelyben a szóban forgó gyermek apaságát vitatta. A bíróság elutasította kérelmét, mivel megállapította, hogy a gyermek születésétől vagy annak megismerésétől számított egy éves jogvesztő hatályú keresetindítási idő 2004-ben lejárt, így igénye elévült. Ezt a megállapítást két felsőfokú bíróság is megerősítette, a jogerős határozatot a Legfelső Semmitőszék 2007-ben hozta meg. A kérelmező azt sérelmezte, hogy noha egyértelműen bebizonyosodott, hogy nem ő a gyermek biológiai apja, az apaság megtámadására biztosított lehetőség törvényi korlátozásával a jogalkotó megfosztotta őt, és minden hasonló helyzetbe kerülő személyt a valós jogérvényesítéstől, és ezzel megsértette a 8. cikkhez fűződő jogát is. A kérelmező

⁶³ Ahrens k. Németország ügy Application no. 45071/09 22 March 2012).

⁶⁴ Application no. 26111/02 (Judgment on 12 January 2006).

⁶⁵ Application no. 15074/08 (Judgment on 5 April 2018).

úgy vélte, hogy ezt a jogot nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is biztosítani kell, márpedig a nagyon szűk időbeli korlát éppen ebben akadályozza meg.

Az EJEB úgy ítélte meg, hogy a kérelmező megfosztása ügye tárgyalásának minden lehetőségétől, és egyéni körülményeinek teljes mértékű figyelmen kívül hagyása nem volt arányos a gyermek érdekének védelmét biztosítani kívánt törvényes célokkal. Nem sikerült megtalálni a méltányos egyensúlyt a társadalmi érdeket kifejező jobbiztonság és a magánérdek védelméhez fűződő általános érdek, és különösen a gyermek érdeke, valamint a kérelmező azon joga között, hogy az apaság jogi véelmét felülvizsgálják, ezért sérült a kérelmező magánérdek védelméhez fűződő joga.

Az apa jogállása és a gyermek származásának megismeréséhez fűződő joga között érdekellentét akkor is felmerülhet, ha a vérszerinti apa nem kívánja ezt a jogállást betölteni, ilyenkor az EJEB-nek az érdekösszeütközések mentén kell az egyensúlyt megtalálni, ahogyan azt a *Mifsud k. Málta ügyben* kifejezésre juttatta.⁶⁶

A kérelmező F. S. Mifsud brit állampolgár, Írországból született és élt, és az EJEB előtt zajló eljárás alatt elhunyt. 2012-ben egy nő, „X”, apaság megállapítása iránti eljárást kezdeményezett a férfivel szemben Máltán. Az apaság megállapítására irányuló eljárásban a máltai bíróság az akkor 92 éves brit állampolgárt kötelezte DNS-minta adására, akiről „X” azt állította, hogy a biológiai apja. A kérelmező vitatta, hogy indokolt az apaság megállapítása iránti pert 53 évvel „X” születése után lefolytatni, továbbá hivatkozott idős korára, és kérte, hogy az ügyet emberi jogainak érintettségére tekintettel alkotmányos vizsgálat keretében bírálják el. A bíróság az ügyet meg is vizsgálta, és arra jutott, hogy a DNS-vizsgálat nem sérti a kérelmező magánélethez fűződő jogát. A kérelmező fellebbezése nyomán bíróság a döntést másodfokon is helyben hagyta, a DNS-vizsgálatot elvégezték. A minta 99.9998%-os bizonyossággal igazolta a közte és házasságon kívül született lánya között fennálló genetikai kapcsolatot. A férfi az EJEB előtt arra hivatkozott, hogy a szájából történő kötelező mintavétel sértette a magánélethez való jogát. Az EJEB álláspontja: az emberi sejt vételezése és a DNS-profil meghatározása és tárolása a magánéletbe való beavatkozásnak minősül, így a 8. cikk hatálya alá tartozik, de a máltai bíróság rendelkezése a polgári törvénykönyv rendelkezésein alapult, ami a leszármazó jogainak védelmét, mint legitim célt szolgálta. A férfi a peres eljárásban részt vett, jogi álláspontját kifejtette, így az eljárás során nem sérültek a tisztességes eljáráshoz fűződő jogai. Másik oldalról, a leszármazó szempontjából vizsgálva, az EJEB hangsúlyozta, hogy a magánélet védelméhez fűződő jog magában foglalja az egyén saját identitására vonatkozó adatok megismerésének jogát, ideértve a szülők személyazonosságának megismerését is. Kiemelte azt is, hogy ilyen esetekben mérlegelni kell a jogok és kötelezettségek között, és a leszármazó és a felmenő jogainak kiegyensúlyozása szükséges. Figyelemmel e két egymással ütköző érdekre is, álláspontja szerint a jelen ügyben megvalósult az érdekek mentén történő megfelelő egyensúlyozás, így egyhangú döntésében arra jutott, hogy az apa mintaadásra kötelezése nem ütközött a 8. cikkbe foglalt emberi jogokkal.

Az apai jogállás keletkezésére vonatkozó eltérő anyagi jogi szabályok is kihatással lehetnek a családi jogállásból fakadó jogkövetkezményekre, mint például a gyermek

⁶⁶ Application No. 62257/15 (Judgment on 29 January 2019).

jogellenes külföldre vitelének megállapítása. Az *X. k. Lettország ügyben*⁶⁷ egy Ausztráliában élő (más személlyel házas) lett állampolgár nő házasságon kívüli kapcsolatot létesített egy ausztrál állampolgár férfivel. A kapcsolatból 2005-ben gyermekük született, de az apaság megállapítására nem került sor sem a férj, sem a biológiai apa tekintetében. A család együtt élt, az apa anyagilag is támogatta az anyát, de az anya jogi státusza továbbra is az egyedülálló szülőé maradt. 2007-ben az anya megszerezte az ausztrál állampolgárságot, de együttélése gyermeke apjával 2008-ban véget ért. Ekkor az anya, a három és fél éves gyermekkel Lettországba távozott. A gyermek külföldre vitelének jogi akadálya nem merült fel, mert az apa nem volt feltüntetve a gyermek anyakönyvi kivonatában, ekként a kizárólagos szülői felelősségi jog az anyát illette meg. Az apa miután tudomást szerzett a külföldre költözésről, az ausztrál családjogi bírósághoz (*Family Court of Australia*) fordult, és kérte apai jogai megállapítását, valamint a gyermek visszavitelének elrendelését. A családjogi bíróság utólag, a DNS mintavételt mellőzve, kizárólag a férfi által szolgáltatott tények alapján, megállapította az apaságát. A bíróság 2008. november 6-án kelt határozatában visszamenőleg, a gyermek születésének időpontjára közös szülői felelősséget állapított meg.

A gyermek visszavitelére irányuló ausztrál központi hatóság kérelme 2008 szeptemberében érkezett meg a lett központi hatósághoz. A visszaviteli kérelemhez eskü alatt tett nyilatkozatot csatoltak, amely az apaság kérdésének érintése nélkül igazolta (ebben az időpontban az ausztrál családjogi bíróság határozata még nem született meg), hogy amikor az anya gyermekével elhagyta Ausztráliát, az apával közös szülői felügyeletet gyakorolt a gyermek felett. E határozat birtokában az apa azzal a kérelemmel fordult a lett bírósághoz, hogy az anya jogellenesen vitte el a gyermeket, és a Hágai Gyermekelviteli Egyezményel (továbbiakban HGYE)⁶⁸ összhangban kérte a bíróságtól a visszavitel elrendelését.

A lett bíróság az ausztrál határozatnak eleget téve, a HGYE 12. cikke alapján, elrendelte a gyermek visszavitelét. A lett bíróságok előtt az anya azzal érvelt, hogy távozásuk előtt az apának nem volt szülői felügyeleti joga, mivel nem kérte apaságának megállapítását, tehát nem merült fel a gyermek jogellenes külföldre vitele. Emellett azzal is érvelt, hogy az apa bántalmazóan viselkedett és a fellebbezési szakaszban egy pszichológusi szakvéleményt is bemutatott, amely szerint a gyermek komoly traumát szenvedne el, ha elválasztanák anyjától. A lett bíróságok az anya kérelmét (és a pszichológiai szakvéleményt) figyelmen kívül hagyva, elrendelték a gyermek visszavitelét. Megtagadták az apa felügyeleti jogának vizsgálatát, azzal az indokkal, hogy annak érdemi megítélése a gyermek szokásos tartózkodási helye szerinti joghatóságra, azaz az ausztrál bíróságra tartozik, egyben figyelmen kívül hagyva az anya érvelését is, miszerint a jelen esetben nem alkalmazható a HGYE, mert őt illeti meg a kizárólagos szülői felügyeleti jog. Az apa Lettországba utazott, ahol találkozott a gyermekkel, majd az anya hozzájárulása nélkül visszavitte Ausztráliába. Az ausztrál bíróság ezt követően

⁶⁷ Case of X v. Latvia; Application no. 27853/09 (Judgment on 26 November 2013).

⁶⁸ 1986. évi 14. törvényerejű rendelet a Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi Vonatkozásairól szóló, Hágában az 1980. évi október 25. napján kelt szerződés kihirdetéséről.

új határozatot hozott, a gyermeket az apánál helyezte el, a kizárólagos szülői felügyeleti jog gyakorlására is az apát jogosította fel.

Az anya jogellenes gyermekelvitelre vonatkozó kérelmét elutasították. Az anya, aki ezután szintén Ausztráliába költözött, anyai jogai korlátozásával szembesült: a gyermekkel kizárólag hatósági felügyelet mellett, meghatározott helyszínen találkozhatott, a gyermekkel nem használhatta az anyanyelvét. Az anya ezt követően fordult az EJEB-hez, arra hivatkozva, hogy Lettország megsértette a 8. cikk szerinti családi élete tiszteletben tartásához fűződő jogát.

A konkrét ügyben az EJEB tényként kezelte a gyermek jogellenes külföldre vitelét, és nem vizsgálta, annak lehetőségét, hogy ez esetlegesen be sem következett. A gyermek jogellenes elviteléből kiindulva abban látta a problémát, hogy a lett bíróságok – a HGYE-ben előírt szűkös határidők betartása érdekében – annak alaposabb vizsgálata nélkül kötelezték a gyermeket a korábbi lakókörnyezetébe történő visszavitelre, hogy az anya pszichológiai szakvéleménnyel alátámasztottan állította, a gyermek a korábbi tartózkodási helyén súlyosan veszélyeztetve volt, és lenne. Az EJEB szerint ezt a lett bíróságok nem vizsgálták kellő mélységben. Minthogy a 8. cikk szerinti garanciális eljárási szabályok sérültek, az EJEB aránytalannak találta a kérelmező családi élethez fűződő jogába történő állami beavatkozást és megállapította a jogsértést. Indokolásában hangsúlyozta, hogy az eljárási szabályok betartását nem lehet a gyermek érdekei elé helyezni. Álláspontunk szerint a tényállás ismeretében erősen vitatható a döntés, amely teljesen más eredményre vezetett volna, amennyiben már a lett bíróság kimondja, hogy az anya a gyermeket jogszerűen vitte magával. Érdekesség, hogy a szakirodalmi elemzések sem térnek ki az esetnek erre a vonatkozására.

Az emberi jogi vetületek kontextusában röviden érintenünk kell az Alapjogi Chartát,⁶⁹ mint olyan elsődleges jogforrást, amelynek az a funkciója, hogy az Unió belső jogrendszerében biztosítsa a benne foglalt jogokat. Az apai státusz alapjogi dimenzióit az Alapjogi Charta 7. cikke és 21. cikke védik. Az Alapjogi Charta magyarázata szerint a 7. cikkben biztosított jog megfelel az EJEE 8. cikkének. A Charta 7. cikke nem tartalmaz kifejezett szabályozást, de hasonlóan az EJEE 8. cikkéhez (mely nem titkoltan inspirációs forrásként szolgált), közvetett módon e cikk hatálya alá tartoznak a magán- és családi élet tiszteletben tartásának körébe sorolható minden családjogi jogviszony, így az apa jogállásának minden aspektusa. Az Alapjogi Charta 21. cikke, a megkülönböztetés tilalma, az EJEE 14. cikkéből merít, és azzal összhangban alkalmazandó.

Az EUB-nak az apa státuszát érintően nem alakult ki számottevő joggyakorlata, de a *C-400/10 PPU. számú J. McB. kontra L. E. ügy* ezt a kérdést is érintette.⁷⁰ A tényállás szerint az édesanya brit állampolgár, az apa ír állampolgár. A szülők nem kötöttek házasságot, de együtt éltek Angliában, Ausztráliában, Észak Írországban, majd 2008 közepétől Írországban. Három gyermekük született, két gyermek esetében az apa nem szerepel a szülői anyakönyvi kivonatban. 2009-ben az anya, az apa hozzájárulása nél-

⁶⁹ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2009) (HL C 326., 2012).

⁷⁰ ECLI:EU:C:2010:582.

kül Angliába magával vitte a gyermekeket.⁷¹ Az apa az angol bíróság előtt eljárást indított és kérte, hogy rendelje el a gyermekek Írországba való visszavitelét a HGYE és a Brüsszel IIa Rendelet alapján. A bíróság felszólította, hogy igazolja az elvitel jogellenességét. Az apa keresetben kérte az ír bíróságtól, hogy állapítsa meg a jogellenes elvitelt, és kérte a gyermekeknek a felügyelete alá való helyezését. A bíróság úgy határozott, hogy az apa semmilyen felügyeleti joggal nem rendelkezett a gyermekek felett Írországból való elvitelük időpontjában, ezért az elvitel sem az egyezmény, sem a rendelet értelmében nem volt jogellenes. Az apa fellebbezett az ítélet ellen, álláspontja szerint az ír jogszabályok ellenére el kellene ismerni a „alanyi” felügyeleti jogot. E jogot el kellene ismerni az uniós jogban azon vér szerinti apa számára, aki együtt lakott az anyával, és aki ennél fogva elfogadta, hogy a házaspárhoz hasonlóan osztozik a családi élet kötelezettségeiben. A nemzeti bíróság kérdése az előzetes döntéshozatali eljárásban arra irányult, hogy a Brüsszel IIa Rendeletet úgy kell-e értelmezni, mint amellyel ellentétes, hogy valamely tagállam joga a házasságon kívül született gyermek apai szülői felügyeleti joggal való rendelkezését a nemzeti jognak rendeli alá, vagyis ha az apa szerez ilyen szülői felügyeleti jogot megállapító nemzeti határozatot, amely az e rendelet 2. cikkének (11) bekezdése értelmében jogellenessé teheti a gyermek anyai általi elvitelét. Az EUB hangsúlyozta, hogy a szülői felügyelet fogalmát autonóm módon, a rendeletből kiindulva kell meghatározni, de ettől eltér a szülői felügyeleti joggal rendelkező személy meghatározása, mely továbbra is tagállami hatáskörben marad. A rendelet 2. cikke 11. pontja a) alpontjából kitűnik, hogy valamely gyermek elvitelének jogellenessége vagy jogszerűsége

„a határozat vagy jogszabály hatálya alapján, illetve azon tagállam joga szerint jogilag kötelező [helyesen: hatályos] megállapodás útján szerzett felügyeleti jogok [...] [létezésétől függ], ahol a gyermek közvetlenül az elvitel vagy visszatartás előtt szokásos tartózkodási helyell rendelkezett.”⁷²

A Brüsszel IIa Rendelet nem határozza meg, hogy kinek kell a gyermek elvitelekor a 2. cikk 11. pontja értelmében felügyeleti joggal rendelkeznie, hanem e jog jogosultjának meghatározását illetően annak a tagállamnak a jogára utal, ahol a gyermek közvetlenül az elvitel vagy visszatartása előtt a szokásos tartózkodási helyell rendelkezett. Így e tagállam joga határozza meg azon feltételeket, amelyek mellett a vér szerinti apa a rendelet 2. cikkének 9. pontja szerint megszerzi a gyermeke feletti felügyeleti jogot.⁷³ A vér szerinti apa számára „alanyi” felügyeleti jog utólagos elismerése egyébként számos problémát felvet. Először is ez az értelmezés potenciálisan korlátozhatja a személyek szabad mozgását, amely az anyára is vonatkozik. Az anya többé nem dönthetne sza-

⁷¹ Az ír jogban a gyermekek vér szerinti apját *ipso iure* nem illeti meg a szülői felügyeleti jog, de bírósági határozat alapján azt megszerezheti. Az a tény, hogy a nem házaspár szülők együtt élnek, és az apa tevékenyen részt vesz a gyermek nevelésében, önmagában nem keletkeztet számára alanyi jogon szülői felügyeleti jogot.

⁷² Ítélet 42. pont.

⁷³ Ítélet 43. pont.

badon a gyermek tartózkodási helyéről, következésképpen a saját lakóhelyéről sem. A szóban forgó személy, vagyis az anya továbbá nem ismerhetné a saját pontos jogi helyzetét. Mindezekre tekintettel az EUB szerint úgy kell értelmezni a rendeletet, hogy egy gyermek elvitelének a rendelet szerinti jogellenessége kizárólag az alkalmazandó nemzeti jog által biztosított felügyeleti jog létezésétől függ.⁷⁴

6. Zárszó

A családi viszonyok alanyai – legyen szó akár a szűkebb, szülő-gyermek, vagy tágabb értelemben vett családról (rokonság) – folyamatos kölcsönhatásban állnak egymással, mely interakcióknak a jogok és kötelezettségek bonyolult rendszere adja meg a kereteit. Az utóbbi évtizedekben a családi viszonyok jogtudományi vizsgálata körében örvendetes módon előtérbe kerültek a gyermek jogainak érvényesülésére vonatkozó kutatások, melynek eredményeként a mind az anyagi-, mind pedig a nemzetközi családjogon belül önálló részterületként definiálható a gyermekek jogainak kérdése. Az apa családban betöltött szerepe az apa jogi státuszához köthető, annak kezdetére vezethető vissza, ezért is fontos kérdés annak rendezése, amelyre nehezítő tényezőként hat a családi jogállás tényállásainak komplexitása, az anyagi és nemzetközi magánjogi szabályok sokszínűsége, ellentmondásossága.

Tanulmányunkban összehasonlító jelleggel, röviden áttekintettük az apa státuszát szabályozó különböző jogforrásokat, valamint érintettük az EJEB ide vonatkozó újabb joggyakorlatát a magán- és családi élet tiszteletben tartása aspektusából. Általános következtetések levonása helyett szeretnénk néhány előremutató megállapítást megfogalmazni, abban bízva, hogy ezek mind az elmélet, mind pedig a joggyakorlat számára hasznosíthatók lesznek.

Ad a) Nagy kihívások elé állítja a joggyakorlatot, hogy a nemzetközi családi viszonyokat részben a jogforrások sokaságából és hierarchiájából, másrészt éppen a jogforrások hiányából fakadó nehézségek feloldásának kötelezettsége terheli. Addig, amíg bizonyos családi viszonyoknak, mint például a szülői felelősségnek, a jogellenes gyermekelvitelnek, vagy a tartási kötelezettségnek multilaterális nemzetközi egyezményekkel és uniós rendeletekkel egységesített jogszabályi háttere adott, addig az apai státusz rendezése (valamint a családi jogállás különböző aspektusai) tekintetében hiányzik egy ilyen egységes jogi háttér. Az eddig elért uniós jogegységesítési eredményekből kiindulva kívánatos lenne ezeket a tényállásokat is uniós rendeletekkel szabályozni. Ezen az úton nehezítő tényező egyrészt a tagállamok 'ragaszkodása' a hagyományokhoz, ami az egyes nemzeti családi jogintézmények kialakulásához vezetett, másrészt a nemzetközi magánjogi jogegységesítés magában hordozza azt a részeredményességet, ami abból fakad, hogy az anyagi jogi jogegységesítésre nincs kihatása, és ekképp továbbra is megmarad az alkalmazandó anyagi jogok sokszínűsége.

⁷⁴ Ítélet 44. pont.

Ad b) A nemzetközi kollíziós magánjog egységesítése is felvet kérdéseket, az alternatív kapcsoló tényezők alkalmazása,⁷⁵ az ún. ‘versengő szülőség’ jelenségének kialakulást eredményezhetik. Például ha az egyik jog vélelmezi a férj apaságát, miközben a másik jog a biológiai apa elismerő nyilatkozata alapján hozza létre az apai státuszt. Ilyen esetekben a gyermekre lehetne bízni, hogy kit választ apának – bizonyos életkor alatt ezt az anya tudja megtenni –, de valójában a jogrendszerek jellemzően a ‘valószínűsíthető’ apának (*‘likely father’*) adják meg ezt a státuszt.⁷⁶

Ad c) A jelenleg is zajló folyamatok azt mutatják, hogy a HNMK-t és az EU-t is élénken foglalkoztatja a téma, de az anyagi- és kollíziós jogegységesítés nehézsége helyett a hangsúlyt a könnyebben érvényesíthető kölcsönös elismerésre helyezik. A HNMK a megoldást a külföldi, a szülői státuszt meghatározó okiratok kölcsönös elfogadásában látja, és a jelenleg zajló kutatási projektben is ez szerepel megoldásként. Az Európai Unió is hasonló irányt célzott meg. A 2019 februárjától alkalmazandó egyes közokiratok kölcsönös elfogadásáról szóló rendelet⁷⁷ annak ellenére, hogy tárgyi hatályát tekintve csak az okiratok hitelességére terjed ki, általános álláspont szerint,⁷⁸ az EUB jogfejlesztő gyakorlatából kiindulva,⁷⁹ megoldást kínálhat a jövőre nézve a tagállamok számára.

Hasonló módon a szülői felelősség/szülői felügyelet különböző aspektusai is számos feldolgozás tárgyát képezték. Kevésbé került eddig reflektorfénybe az apa családban betöltött szerepe, ezen belül is a szülői felelősség keretein belül az apa jogainak és kötelezettségeinek vizsgálata, még tovább szűkítve a kutatási témát: az apa jogainak érvényesülése.

A tanulmány röviden áttekinti az irányadó uniós, nemzetközi, és magyar jogforrásokat, valamint vizsgálja az Európai Unió Bírósága és az Emberi Jogok Európai Bírósága újabb döntéseit.

⁷⁵ Az alternatív (választható) kapcsolóelvek funkciója éppen az lenne, hogy a választhatóság lehetőségét felkínálva a rugalmasabbá tegyék a jogalkalmazást.

⁷⁶ NISHITANI i. m. 1075.

⁷⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1191 rendelete (2016. július 6.) egyes közokiratoknak az Európai Unión belüli bemutatására vonatkozó előírások egyszerűsítése révén a polgárok szabad mozgásának előmozdításáról és az 1024/2012/EU rendelet módosításáról OJ L 200, 26.7.2016, p. 1–136.

⁷⁸ NISHITANI i. m. 1077.

⁷⁹ Pl. a névviselésről szóló döntések: C-148/02. sz. Garcia Avello ügy, ECLI:EU:C:2003:539; C-353/06. sz. Grunkin és Paul ügy, ECLI:EU:C:2008:559.

